

1999.04.02.

Három szitokszó és perspektívái

„A jelenlegi kormány Hornék stílusával szakítva nem hazudozással (vagyis európai módon) védelmezi rossz hírbe keveredett főtisztviselőit, hanem fenyegetésekkel, mint a maffiózók.”

A rendszerváltozás óta tíz év telt el. Egyre jobban bejön azoknak a számítása, akik módszeresen hazug képet festenek erről meg az ezt megelőző időszakról és közszereplőiről, továbbá azokról az ideológiával is foglalkozó értelmiségiekről, akik nem vállaltak közszereplést. Az újonnan nyiladozó fülektől ugyanis remélhető, hogy latolgatás nélkül fogadnak be minden történetet.

A tények átszínezése a rendszerváltozás pillanatában megkezdődött már. A humán értelmiség túlnyomó többsége aktívan támogatta vagy passzívan elfogadta a Kádár-rendszert, vagyis olyan múltat tornyozott fel, amely nyomasztotta a pártállam összeomlásakor. A patetikusan antikommunista légkörben sokan öngazolást kerestek még olyan tettek és életutak számára is, amelyek a rendszer keretei között maradtak ugyan, de nem voltak szégyellni valók. Volt aki a kádárizmus (soha nem létezett) erkölcsi tartalékára vagy ebbe vetett reményeire hivatkozott, mások az Antall-féle alámerülés stratégiáját heroizálták mint mélyen magyar tulajdonságot. A fennmaradás, a családfenntartás, a túlélés jogos igényét a magyar nép hagyományos józanságával és higgadt bölcsességével hozták összefüggésbe. Ahogy a magyarság e tulajdonságok nélkül nem maradhatott volna meg a fajilag és nyelviileg idegen környezetben, úgy pusztult volna el a nemzeti értelmiség legértékesebb része, ha a megszállás körülményei között szembeszegül a diktatúrával. A látszólagos beilleszkedés tehát mélyebb értelemben és történelmi távlatban ellenállás. Ebből a mulatságos elméletből agresszív elmék – neveket ezúttal nem írok, hogy ne tereljem személyes térerre az esetleges vitát – arra a következtetésre jutottak, hogy aki viszont ellenállt a rendszernek, az a szó mélyebb, nemzetkarakterológiai szempontjából nem magyar. Ez az antiszemita sugallatokat hordozó felfogás azonban csak olyan emberekre hathatott, akik ismerték a népi-urbánus vita több mint fél évszázados kanyarjait. Ki kellett találni valami ragályosabb teóriát.

A hetvenes évek vége felé Illés Endre író, a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója behívott a szobájába, és egy vastag borítékot tett elém. Bécsben adta fel egy ismeretlen, feltehetőleg a Belügyminisztérium munkatársa. A boríték néhány 1952-ben írott versemen kívül egy levelet tartalmazott. Írója azt a kérdést boncolgatta, hogy miként közölhetek én, e sztálinista versek szerzője hétről hétre élesen ellenzéki cikkeket az Élet és Irodalomban. Nyilván azért, adta meg saját kérdésére Anonymus úr a választ, mert ügynök vagyok, és a rendőrség ezen a módon próbál bizalmat ébreszteni irántam. Illés Endre kért, hogy ne izgassam fel magam, de azért tudomásomra szeretné hozni, hogy minden könyvkiadó és az irodalmi lapszerkesztők többsége is megkapta ezt a levelet. Engem persze hányingerhez hasonló érzés fogott el, csak azzal vigasztaltam magam, hogy úgysem hiheti ezt el rólam, aki ismer.

Arra viszont nem gondoltam, hogy ez az ávóstrükk 15–20 évvel később az újságírók és ideológusok jól körülhatárolt csoportjának stratégiai vezérfonalává válik. Az igazi ellenállók azok, akik nem álltak ellen, akik viszont ellenálltak, azok igazából együttműködtek. Egy bosszúszomjas agy még azt is kitalálta, hogy a forradalmat

követő megtorlás évei óta működtek együtt a demokratikus ellenzék tagjai (akiknek többsége akkor még gyerek volt) Kádár gyilkos rendszerével. Mások egyszerűen idézőjelbe tették az „ellenzék” és a „demokratikus ellenzék” kifejezéseket, ahogy Kádár firkásai annak idején a „forradalom” és a „forradalmár” szavakat. Az ellenzék tehát nem egyszerűen magyarnak nem minősíthető, hanem munkamegosztásos harmóniában működött Kádárral és Aczéllal, az ő megbízásait teljesítette.

Hogyan válaszoljunk az ilyesmire? Verjük fél téglával a mellünket? Inkább hallgatunk rosszkedvűen. Még akkor sem morranunk fel, amikor kompetens hazudozók a kollektív amnéziában és a fiatalok eredendő ártatlanságában bizakodva elmagyarázzák a mai közönségnek, hogy a rendszerváltozás idején a régi ellenzék, majd a kezdeményezésére megalakult párt, a Szabad Demokraták Szövetsége bártortalanul kullogott az élcsapat Fidesz nyomában, hahaha.

Hadd törjem meg a hallgatást szerénytelenül a saját példámmal. Nemrég a Magyar Nemzetben valaki, aki persze „ellenzéki”-nek nevezett, megkérdezte egyebek között, hogy „ellenzéki” létemre miként lehettem 1954-ben a Szabad Ifjúság munkatársa, majd Lukács György aspiránsa, majd a forradalom után miként lehettem újságíró, majd dramaturg Kaposváron, és miként kaphattam útlevelet '83-ban. Kivételesen válaszolok neki. A Szabad Ifjúságból néhány hónap után kitétek, mert elszavaltam valamelyik Rákosi-ellenes versemet egy szerkesztőségi értekezleten.

E happeningem folytán Lukács György aspiránsa sem lehettem 1955-ben. Kineveztek ugyan erre a posztra '56 őszén, de mire első havi fizetésemet megkaphattam volna, én már börtönben időztem, Lukács pedig egy vendégszerető román kastélyban. Szabadulásom (1960) után csak külsős szerződéssel dolgozhattam az Élet és Irodalom számára, de a nyolcvanas évek eleje óta már publikálni is csak elvétve engedtek itt ellenzéki buzgólkodásom miatt. Ugyanezért Aczél György 1982-ben eltávolítottatott a kaposvári színházból is. Ami pedig útlevelemet illeti, „az állam részéről ebben az a biznisz – mondta a fent nevezett úr akkori feleségemnek –, hogy amíg külföldön van, addig nincs itt”, egyébként pedig erősen remélte, fogadást is kötött rá, hogy kint maradok.

Tisztában vagyok azzal, milyen hengegősnek hat és milyen kínos egy ilyen magyarázkodás. Ráadásul reménytelen is, mert nem azok olvassák, akik a rágalmakat. Különben sem lehet a mindenholonnan özönlő rágalmakra válaszolni, mert ezek lelki szükségletből fakadnak. Az alámerült igazi ellenálló meg a mindenkori lojális ellenzék hősei már annak idején is mindenáron azt akarták érezni, hogy az egyetlen járható utat választották: az ellenzékiesség otthona csakis keblük szentegyháza lehet. Ezért aztán dühöngtek mindazokra, akik bebizonyították, hogy az ellenzékiesség kézzelfoghatóbb formái is túlélhetők. Indulataikat azonban kordában kellett tartaniuk a rendszerváltozás éveiben, mert az ellenállásnak a közönség körében akkor még virult némi romantikája. Azóta azonban ki-ki újraírhatta saját maga és az ország történetét. Akinek lelki érdeke volt, hogy hazudozzon, az hamar felfedezte, hogy fantáziája lekókad, ha a gyűlölet nem kölcsönöz szárnyakat neki. Ezzel magyarázható, hogy először az „eszdeesz” kifejezés, aztán a „demokratikus ellenzék” szintagma is szitokszóvá változott. Újabban pedig jelentkezik egy harmadik szitokszó is: a „Demszky”.

Ennek oka nyilvánvaló. A jelenlegi kormány Hornék stílusával szakítva nem hazudozással (vagyis európai módon) védelmezi rossz hírbe keveredett főtisztviselőit, hanem fenyegetésekkel, mint a maffiózók. Minthogy a Fidesz kulcsemberei közül sokan vannak olyanok, akik személyükben vagy papájuk-mamájuk, testvérük, nejük révén ne keveredtek volna kisebb-nagyobb mocsokságok

gyanújába, feltehetőleg előnyösebbnek látják ezt a taktikát, mint a védekezést. Ezzel a lélekölő agresszivitással szemben az ellenzék egyelőre csak egyetlen valakit tud felmutatni, aki nem pusztán politikus, hanem apparátussal rendelkező vezető személyiség. Ráadásul olyan, akit a népakarat, az eddigi kormányférfiakkal ellentétben, már kétszer is megerősített posztján. A feladat tehát adva van: szitokszóvá kell változtatni ennek az embernek a nevét.

Újabban egy egész kis gárda bajlódik Demszky leleplezésével. Van egy visszatérő sztorijuk. 1972. március 19-én, a proletárdiktatúra kitörésének évfordulóján Demszky, aki akkoriban huszadik életévét taposta, engedély nélkül szervezett egy tüntetést a március 15-ei illegális demonstrációk ellen, amelyeket nacionalistáknak ítélt. Mondhatnám úgy is, hogy ezt a tüntetést számos későbbi ellenzéki társa ellen szervezte. Minthogy azonban engedély nélkül tüntetett, kizárták az egyetemről. Szerintem hihetetlenül hálás téma az a sokk, amelyet egy efféle procedúra okozhat. Demszkyben felmerülhetett a kérdés: milyen rendszer az, amelyet még támogatni is csak hivatalos jóváhagyással szabad? Gondolom, efféle kérdésből indult ki a fejlődés (ahogy az enyém 1952-ben írott verseim szégyenéből). Nem óhajtom Demszky ellenzéki tevékenységének ismertetésével bizonyítani, milyen sokféle bátorságról tanúskodott és milyen egyenes vonalú volt ez a pálya. Erkölcsi hitelét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a mocskolódás elakad a kiindulópontnál, majd átugorva Demszky ellenzéki korszakát főpolgármesteri tevékenységénél veszi fel újra az elbeszélés fonalát. A Demokrata című, konzervatívnak becézett lap 1999/12. számában például így: „Ha megkérdeznék tőlem, hogy Gábor, miért fizetteted ki közpénzekből még a gyorsajtási bírságaidat is, csak mosolyognék, és azt mondanám: tagadjátok, fiúk, a holocaustot, ez a ti nagy bajotok” satöbbi. E lapszám egy másik remekművének főcíme: Demszky Gábor humbugjai, alcíme pedig: Nincs körülmetélve, de nem baj. Aki végigvergődik a kétségbeejtő szövegen, az megtudhatja, hogy az alcím nem a főcímben említett személyre vonatkozik.

Az első számú szitokszó, az „eszdéesz” kifáradt, mert mechanikusan ismételtetik, már ismert összefüggések között. A második, a „demokratikus ellenzék” még rejt magában némi lehetőséget, de egyre nehezebben variálható. A harmadikra viszont, ha minden jól megy, sokat ígérő, virágzó jövő vár.

Eörsi István

A szerző író